

על חלקה המכריע של הסיפורת המצרית בקידום התהליך שהביא את נשיא מצרים אנוואר אל-סאדאת לירושלים

שמעון בלס (47) נולד בכנרת ובה סיים את לימודיו התיכוניים. הוא ענה לישראל בשנת 1951, למד סיפורת עברית באוניברסיטת תל-אביב, עבד כעיתונאי ב"מרחב" וב"על המשמר". את עבודת הדוקטורטוראט שלו השלים בסורבון, פאריס, בנושא "השתקפות הפסיכוסף הישראלי".

התבוסה אינה גרועה

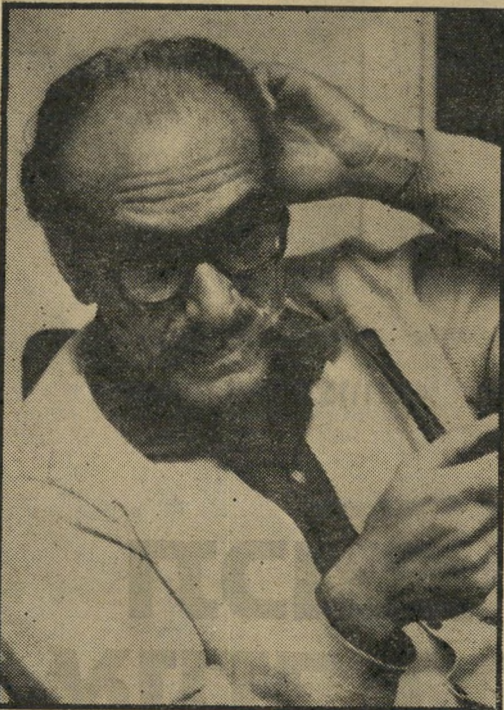
מאשר הניצחון!

נגיב מחפז פירסם כמה חודשים אחרי מלחמת ששת הימים קובץ סיפורים ומערכונים המטפלים בהרגשה שלאחר התבוסה. שם הקובץ נחת הסככה. זוהי כותרת אחד הסיפורים שתורגם, אגב, לעברית בידי מתי פלד.

"הצנזורה אילצה לכתוב במרומז"

מה קורה מתחת לפככה? הסיפור מתאר מצב אבסורדי. רחוב ראשי בקאהיר בשעת הגשם. אנשים ניצבים מתחת לסככת-אוטובוס וממיני תינים. לנגד עיניהם מתרחשים רצח ומיטגל. התיירים העוברים והשבים מתנהגים כאילו אינם רואים את המתרחש, ובידואים חונים באמצע הרחוב. המצוטפים מתחת לסככה שואלים: מה קורה כאן? הם מבחינים בשוטר וקוראים לו. אך זה ניגש אליהם ושואל: מה אתם עומרים כן, האם יש לכם רשיון להתקהלות? והם תמהים: אינו התקהלות — אנהנו ממתנים לאוטובוס! השוטר ממשיך ואומר: אתם יודעים שאסור להתקהל? לאחר מכן הוא שולף את נישקו והורג את כולם. סיפור זה מציג את השליטון הנאצרי בצורה הבוטה ביותר — לא רק שהוא אינו מוכן להאזין לביקורת, אלא גם הורג את החפים מפשע.

ישאר הסיפורים שבקובץ הזה? הם מתארים את תחושת המבוכה, מרבית הגיבורים בסיפורים הללו הם צעירים שחשים עצמם מאוכזבים, על שנימנע מהם להגשים את עצמם. מרביתם אינטלקטואלים וביניהם מורים, אחד המורים מלמד היסטוריה ולשון, אלא שהלשון אינה מסוגלת להביע את רגשותיו לנוכח התברסו. הוא מלמד היסטוריה ואינו מסוגל להסיק את הלקחים מן ההיסטוריה המצרית העתיקה. ישנו בקובץ מערכון אחד בשם החמית ומחיה בו פונה צעיר אחד לקברים של המצרים הקדומים ושואל אותם כיצד לגבור על אויבי ביו. לקורא לא ברור כלל באיזה אויב מדובר, עד שלבסוף פוגש הצעיר בקבצן עיוור, המספר לו כיצד נמלט משני בתי-מחסה לעיוורים. בפעם הראשונה נמלט מפני שהמנהל היה מושחת, ואז תפסו אותו והכניסו אותו לבית-מחסה אחר, שהיה נקי ונחו. אבל המנהל היה כה משועבד לסדר, עד שלא העניק לעיוורים תופש כלשהו וחייבם לפעול בהתאם להוראותיו. העיוור סירב להפוך עבד ונמלט לחופשי.

העיוור הוא פמד לעם המצרי? המדובר בשני המישטרים: מישטרו של המלך פא-רוק, שהיה מושחת, ומישטרו של עבד-אל-נאצר, שהיה טוב לכאורה אך הגביל את החופש. הצעיר מזהה את האויב של העם המצרי, והוא נכון לצאת להילחם בו. וכשהוא אומר את הדברים האלה, יוצאים המתים, המצרים העתיקים מקיברים, ומצטרפים אליו במלחמתו. בעצם, בעיית החופש היא אחת הבעיות העיקריות שצצה ועולה בכל אותם סיפורים של נגיב מחפז. הסיפורים המצריות אחרי 1967.

האם סופרים אלה התייחסו לפסיכוסף הישראלי? נגיב מחפז אמר, כי נגד הציונות אפשר להילחם בשתי דרכים: באמצעות נשק, ובדרך זו יכולים ללכת רק אלה שניכחו במלחמה, כמו ר'סאן כ'זאפאני * הפלסטיני — וזו הבעיה שלהם. ואילו הדרך השנייה מצויה במערכה התרבותית ובאיכות. לדבריו, הביקורת שמטיחים חים הסופרים בצדדים השליילים שבחברה המצרית, מועי לה לקידום התבררה ולהעלאת הרמה שלה. על המצרים להיכנס לתודמות עם הציונות בדרך הבלתי-ישירה. (המשך בעמוד 40)

גם סופרים ישבו במחנות כפייה? ישנם סופרים שישבו בביכלא, אבל לא כולם כתבו על החוויה הזאת. מעטים כתבו סיפורים שראו אור מחוץ לגבולות מצרים. כיצד תואר הכוא הנאצרי בסיפורת? ישנו סיפור המתאר רצח של קומוניסט במלכות. החור קר מלקה אותו ודורש ממנו להודות בכך שהוא אשה ולא גבר, וזאת על מנת להשפיל אותו. לבסוף נופת הקומורניסט את נישמתו. סופרים אחרים שביטלו בכלא לא כתבו על התקופה הזו, וגם אם ביקרו את המישטר, הרי שהם עשו זאת בכתביה סימבוליסטית או אליגורית.

כבר בתקופה שקדמה למלחמת 1967, כתב תופיק אל-חכים מחזה בשם בנק הדאגות. אליגוריה על שני בתור-רים שמייסדים בנק לשם פתרון הבעיות האישיות. מיששו משתלס עליהם ושוכר למענם. מישרד מרווח במרכז קא-היר, והעסק מתחיל לשגשג. הוא מעמיד בפניהם דרישה אחת: כל לקוח הנכנס למישרד — יש להקליט את דבריו, וברגע שהוא נוגע בנושאים פוליטיים, הרי ששני הבנקאים נדרשים להעביר את שיחתו. לבסוף מתברר שכל ההקלטות הללו מועברות לבלש, אם כי תופיק אל-חכים אינו כותב זאת בפירוט. אבל העניין מסתבר מתוך הטאכסט.

האם הכפייה הפוליטית הביאה לידי שינויי סגנון בסיפורת? התפתחה שיטה לפיה מביעים את הדברים בצורה מרוימת, וישנם כמה מבקרי ספרות ערביים הטוענים שהתפתחות הסיגנון הסימבוליסטי, ולעיתים האבסורדי או המנצל את מעמדו לעשיית רווחים כספיים ושם לבסוף קץ לחייו; קומוניסט שחבריו יושבים במחנה-רכיפיה, והוא האליגורי — באה תודות לצנזורה המצרית בימי גמאל עבד-אל-נאצר, שאילצה את הסופר לכתוב בצורה מרומזת. אולי תמחיש את התפתחות הסיגנון הזה?

מה עשתה מילחמת ששת הימים לתרבות ולסיפורת במצריים? ראשית כל, היה זה זעזוע. הם לא ציפו למהלומה שכזאת, ובמהלך המלחמה גם הוטעו על-ידי הדיווח על מהלך הקרבות. אחרי שנודעו להם התוצאות נשתררו מבוכה והיעדר יכולת לבטא את הרגשת התיסכול. מה היתה התגובה הספרותית הראשונה?

חודשים לאחר מכן החלו להופיע תגובות בעיתונות, והתפרסמו ספרים וסיפורים. היו אלה תיאורי-מלחמה: תיאור החייל היוצא נלהב לחזית, ומגלה כיצד מתנהרים את התיילים ללא מים. למה? חודשים לאחר מכן החלו להופיע תגובות בעיתונות, והתפרסמו ספרים וסיפורים. היו אלה תיאורי-מלחמה: תיאור החייל היוצא נלהב לחזית, ומגלה כיצד מתנהרים את התיילים ללא מים. למה? חודשים לאחר מכן החלו להופיע תגובות בעיתונות, והתפרסמו ספרים וסיפורים. היו אלה תיאורי-מלחמה: תיאור החייל היוצא נלהב לחזית, ומגלה כיצד מתנהרים את התיילים ללא מים. למה?

האם הטיעון של "ניחוד מילחמה בכבוד" עמד גם לאחר אוקטובר 1973? מייד לאחר מלחמת 1973 התפרסמו עבודות של נגיב מחפז ותופיק אל-חכים. שניהם מחוזאים וסופרים גדולים. הם כתבו על המלחמה שהיא הדבר הגדול שחיו לו, שעליהם להילחם ולהשיב את תחושת הכבוד. וכל השאר: ניצחון ושטחים — הינם בעלי ערך מישיני. החשוב ביותר הוא לרכוש את התחושה שאנחנו, המצרים, הננו בני אדם. תופיק אל-חכים אמר על צליחת התעלה: "צלחנו את התבוסה". התגובה שלהם היתה אחרת.

אצל הסופרים הרציניים במצריים, אם הזכרנו את תור-פיק אל-חכים, נגיב מחפז והנובליסט המצויין יוסוף איוריס — הם לא ניסחו כלל לכתביה על נושא הסיכ-סוך הישראלי-ערבי. אך ישנם סופרים שכתבו על פעולות חבלה וטרור, מפני שראו בפעולות אלה מעין פיצוץ על תחושת האכזבה. ועל כן: הטרוריסט הפלסטיני הוא זה המחזיר לערבי את כבודו. אם כן, במה עסקי הסופרים האחרים יותר במצריים? במקום להיחפף לעיסוק בקונפליקט הישראלי-ערבי הם עסקו יותר בבחינת הדרכים להתגבר על בעיות המוראל של העם המצרי, בטיפול בדיכאון שלאחר המלחמה.

"לניצחון ולשטחים", ערך מישיני

הם ביקרו את המישטר הנאצרי? ביקורת המישטר הנאצרי החלה עוד לפני 1967. אפי-הנילוס, שעשו לפיו סרט שהוקרן אף בטלוויזיה הישרא-לית, ורומן בשם מיראמר. זה שם של פנסיון נופש באלכסנדריה. שם נפגשות ארבע דמויות: עיתונאי ותיק שהיה חבר במיפלגת הוואפד * וכיום הוא פנסיונר; איש המיפלגה השלטת, עצמו לא נעצר תודות ללחצי אחיו, שהוא קצין בכיר במישטרה.

* מיפלגת השילטון במצריים, בתקופה שקדמה להפיכת הקצינים החופשיים ב-1952.